

Bland sillpatroner och schartauaner i Fjällbackaskärgården

Del 1

Jag växte upp på Väderöarna, den mest isolerade ögruppen på västkusten, där min pappa var lots i fjärde generationen. Att ha fått tillbringa min barn-dom på en sådan plats är en stor ynnest, och jag hävdar bestämt att Väderöarna är jordens centrum.

Idag bor jag i Fjällbacka och i juni 1998 debuterade jag som författare med en bok om just Väderöarna utgiven av Bohusläns museums förlag. På min fars sida har lotsyrket gått i arv i minst 10 generationer och under hundratal år har de bott och arbetat här i trakten. Från början på Slottet söder om Hamburgsund, sedan på Hamburgö och Jakobsö, och efter det på Väderöarna. I skärgården lyckades de överleva tack vare sina kunskaper om naturen och dess villkor. De bodde på de vackra nästan kala öar utanför Fjällbacka och Hamburgsund som för inte så länge sedan i allmänhet betraktades som fula, odugliga och illaluktande, i enkla och dåligt isolerade hus som idag betingar höga värden. Med hjälp av små båtar hämtade de sin försörjning från havet; genom ledsagning, fiske och transporter av gods och folk. De odlade små tegar bland bergen, samlade hö bland skrevorna och höll en ko, några får, getter och höns.

Inspiration från havet

Detta var människor som var känslösamma och råbarkade, romantiska och inskränkta, religiösa och hädiska, tystlåtna mot främlingar och talträngda i trygghet. Hårt arbete och nyttighet var en ledstjärna liksom den intuitiva kunskapen att stress var livsfarligt och enbart av ondo. Mina tidigaste barndomsminnen och känslor smakar och doftar av hav och grå berg. Liksom mina förfäder hämtar jag inspiration från ljuset över havet och den obrutna horisonten, från ljudet av lång dyning som bryter mot de yttersta skären och från samtalen mellan människor, från berättelserna. Men nu har jag kommit något förbi ämnet i överskriften, varför jag tar mig förbi Väderöarnas stormpiskade vatten och mina poetiska utläggningar, in till Fjällbackaskärgården, en övärld som av så många, bland andra Evert Taube, anses som en av de vackraste skärgårdarna i världen: Mångder av öar i röd granit med en rad av små

samhällen bakom ryggen: Hamburgsund, Fjällbacka, Kämpersvik och Grebbestad. Tätorter som består mestadels av vita trähus med röda tegeltak som klänger likt kubbongar på

Illustration: KAN

bergen. De är alla till lands förbundna av den krokiga, smala kustvägen.

Segel och sill

Fjällbacka skärgård är en mil djup i öst-västlig riktning. Djupt vatten intill öarna. Lätt att lägga till, och alltid lå någonstans. De större öarna med odlingsbar mark blev först befolkade. Det var här vrakning under en lång period var det enklaste sättet att tjäna sitt levebröd. Under segelepoken gick många fartyg i kvav under höstarnas stormar och skärgårdsbefolkningen tog av dessa gåvor som drev i land. Men vrak var av förstaeliga skäl inte något man kunde räkna med som en tillförlitlig och jämn inkomst, varför armodet och svälten alltid var en nära granne.

Sillfisket var också en ojämn näring: Perioder med ungefär åttio års intervall när sillen gick till och översvämde kustvattnen av orsaker som var obegripliga och magiska. Folk kunde bli rika över en natt. När sillen sedan gåtfullt försvann, på samma sällsamma sätt som den kom, fanns armodet och svälten där. Lätt att skylla eländet på det okända. På tattare eller idioter, på oljud eller dålig lukt, på synd, häxor, trollkarlar eller vad som helst. Överflöd och misär, rikedom och svält, svart eller vitt. Ingen beredskap fanns inför slutet på en sillperiod, och bara några få lyckades bygga upp en bestående välfärd. Mycket har tidvis stått och fallit med tillgången på sill och makrill, men trots allt har vrak, fisk, sjöfart och odlingsbar jord ändå varit grunden och det man gick tillbaka till mellan toppar och bottnar.

Många legendariska öar

I Fjällbackaskärgården finns legendariska och mytomspunna öar som Florö, Dyngö, Fläskö, Kalvö, Korsö, Valö, Hästvam och Hjärterö. Längre bodde ett fåtal fiskare och tullare, sjömän och lotsar ute på de öarna. De var säkerligen fiskebönder med extraknäck. Fruarna och barnen skötte gård och hushåll när mannen var borta på sjön. Så hade det varit sedan tidernas början. Men på 1800-talet började invånarantalet öka, och vid sekelskiftet vimlade det plötsligt av folk, och till slut var de så många att alla inte klarade sin försörjning. Under andra hälften av seklet steg befolkningmängden dramatiskt och många sökte sig till USA och Norge, där de flesta blev kvar, medan andra kom tillbaka med eller utan besparingar. (Är det inte märkligt att alla dessa människor inte utgjorde något hot mot miljön i skärgården? Inga föreningar eller hemska byggnader

har de lämnat efter sig. Idag verkar det vara nästan tvärtom: att helårsboende i skärgården oftast ses som ett hot och inte en möjlighet. Ett sällsamt faktum som onekligen stämmer till eftertanke.)

Dåtidens transporter

Många tycker att 1900-talet varit vårt mest betydelsefulla och omvälvande århundrade, men jag säger att 1800-talet var dess moder och det som fick allt att hända. Låt oss därför gå tillbaka drygt hundra år och se hur dåtidens transportvägar fungerade: Innan bilen och riktiga vägar fanns forslades som bekant det mesta per båt och havet var det som band människor samman. Skutor seglade i kustfart och distribuerade varor och män-

niskor mellan de olika hamnarna längs kusten. Större fartyg seglade över större hav och mellan kontinenter. De fartyg som kom söderifrån kom över de värsta farvattnen på västkusten, Soten, och seglade in mellan Hästvam och Florö. Vidare mellan Fläskö och Dyngö gick farleden in till Fjällbacka. En trygg trafikled för dåtiden segelfartyg, där de ofta tog sig fram i dagsetapper med sikte på goda hamnar. Ön Hästvam blev tidigt tullposterings tack vare att den låg strategiskt med tanke på sillfisket, stenexporten och havresändningar till England, som Fjällbacka var centrum för. Även på grund av de många förlisningarna, som tullarna var ansvariga att ta hand om och bevaka i den här delen av skärgården, var Hästvam en idealisk plats. Där kom under många år tullare och fiskare att bo sida vid sida.

Florö krog

På Florö fanns krog vilken fungerade som ett havets gästgiveri. Florökrögaren hade skjutsplikt för dem som gick av båtar och skulle vidare lokalt. Florö låg som en sista anhalt innan Soten, eller som rastplats efter vedermödorna på Soten. Ön ligger också i den största skärgården i Norra Bohuslän med alla sina hemman, med handelssamhället Fjällbacka, fiskelägena längs Hamburgsunds-

kanalen och hela Kvillebygden i inlandet. Vid Florö låg man och lossade och lastade sill. Fiskare sålde till uppköpare med skutor och till krögaren som hade eget sillsalteri, ett stort magasin med många anställda. Till Florö skaffade sig många skärgårdsbor ärende, då krogen var dåtidens systembolag. Brännvin behövs ju som alla vet till allt möjligt; om det är kallt, för att bjuda på vid affärsuppgörelser, som medicin och desinfektion, och som tröst och glädje. Vid stormdagar blev Florö en samlingsplats för fiskare och uppköpare av fisk. Innan passlig väderlek eller rätt ljusförhållanden tog sig gärna fiskare "väntetårar" på Florö, vilka ibland blev så kraftiga att fisket kom av sig. På insidan Florö lär stundtals ha legat armador med småbåtar från Fjällbacka och Hamburgsund, vilkas besättningar fyllde på sina brännvinsdunkar, kaggar, eller krukor vid krogens utminuter. Ett exempel på detta var en avlägsen släkting till mig, en kvinna vid namn Katrina som bodde på Slottet söder om Hamburgsund. Hon kallades klok gumma och ansågs trollkunnig. Katrina levde delvis av att ta upp beställningar på brännvin hos bönderna i trakten och sedan ro till Florö och köpa sprit vilken hon sedan gick runt i

Forts på sid 31

Från tanke till bygge!

Vi utför både det stora och det lilla. Med omtanke, kvalité och i samarbete med Dig.

JOHN GRANQVIST BYGGNADS AB

FJÄLLBACKA

0525-320 30

DINGLE GLASMÄSTERI

0524/408 65

Utför allt inom branschen,
byggnadsglas, bilrutor,
tavelinramningar m.m.

Månd-fred 9-17, lörd stängt

*God Jul
och
Gott Nytt År*

EVAS

BAGERI - SPECERI
CHARKUTERI
GLAS - PORSLIN - M M

Systembolagets ombud

0525/310 14, 312 52

Centrumkiosken

Gatukök AB - 0525-313 27

Fjällbacka

Konfektyr, tobak, tidningar
Tips online, Oddset m.m.
Inlämn. tips tom 15.00 lörd.

ATG-OMBUD: V5, V75, DAGENS
DUBBEL, KENO, PENNING-
LOTTER, VYKORT, KORT FÖR
ALLA TILLFÄLLEN.

SVENSKA o. NORSKA SJÖKORT
FILM

GB-GLASS, LIVSMEDEL

VIDEO-UTHYRNING

Välkommen
Eva, Bengt, Mats, Mia
Öppet alla dagar
Tel 313 27

*Bland sillpatroner och schartauaner
... forts från sid 12*

gårdarna och levererade. I samband med avlämnandet brukade hon även få allmosor i form av mat. Till krogen på Florö köptes år 1881 alkohol för 20 000 kr, vilket skulle kunna motsvara 29 411 liter konjak eller 75 757 liter dubbelrenat brännvin med dagens penningvärde. Med andra ord såldes och konsumerades otroliga mängder sprit under den sista sillperioden. Man kan undra vilka ställen i Sverige som sålde mer sprit än Florökrogen under slutet av 1800-talet.

Fläskö och Dyngö

På nästa ö vid farleden, Fläskö, bodde fiskare och lotsar, samt storredaren *Leon Larsson*. Han byggde upp ett imperium av fartyg som trafikerade all jordens hamnar. Felsatsning på segel istället för ånga gjorde dock brutalt slut på de affärerna. Fläskö lägger sin bredsida mot väster, vilket ger skydd åt ett vackert långt och smalt sund som bildas mot själva hjärtat i skärgården, Dyngö, med sin nedlagda lotsplats och tullstation. 1665 beboddes enligt jordeboken Dyngö av lotsar och fiskare, och 1703 tillsattes den förste kronolotsen. Den lilla utkiken uppe på det 48 meter höga kraftiga berget – ett sådant berg kallas "dygn" på norska, därav namnet Dyngö – syns vida i skärgården. Däruppe har man storslagen utsikt över hela den sällsamma labyrinten av öar, över Gettryggen med Vita fruns grav, och långt ut till Sotens

och Väderöarnas fruktade stormsvepta farvatten, över det lilla fiskeläget på västsidan ön med den trygga Dyngöhamnen, vilken varit välkänd nödhavn för sjöfarten i århundraden. När lots- och tullstationerna lades ner på trettio och fyrtioalet försvann affär och skola på Dyngö. Idag bor här mindre än tio personer året runt och livet är betydligt lugnare vintertid än för sjuttio år sedan när befolkningen var bortemot hundra personer. Från Dyngö kunde man när det gick som hetast till, se massor av skutor ligga förtöjda sida vid sida och höra skrälet från krogen på Florö. Den bedrägliga synden som sillperioderna förde med sig slog över i fanatisk renlevnad: schartauanism. En religion som idag anses stå för färglöst, glädjelöst och livsfientligt. Livet skulle bestå av arbete och åter arbete. Supandet, horeriet och slösandet, dvs synden skulle tas i kragen och slängas ut. Härda levnadsregler och enkelhet. Dessutom uppmanades man diskret att sköta det där med sex och känslor i tystnad.

Karl-Allan Nordblom

Detta var den första av två delar i Karl-Allans kärleksfulla beskrivning av Fjällbackaskärgårdens människor och deras levnadsvillkor i en svunnen tid. I sommarnumret fortsätter Karl-Allan berätta och då handlar det om schartauanismens betydelse för kust- och skärgårdsbefolkningen.

Vill du ha möjlighet
att överföra pengar till
barn eller barnbarn
utan arv eller
gåvoskatt?

Välkommen in,
så berättar vi mer!

Sparbanken
Tanum

Fjällbackakontoret
0525/318 00

Ett annat Fjällbacka

... forts från sid 21

Det blir anledning att återkomma till husen i fortsättningen. Jag skall inte trötta läsarna med en fullständig uppräknings av de följande bouppteckningarna jag sett igenom. Fram till ca 1845 har jag hittat ett 50-tal där fähus nämns bland byggnaderna. Därefter försvinner fähusen i bouppteckningarna. Standardhuset tycks vara "manbyggning med 2ne rum och loft öfver" eller "manbyggning med stuga, kiök samt loft".

Taktäckningen varierar mellan tegel, bräder, torv och tång. Det var ett betydligt enklare Fjällbacka, där en del rikemanshus stack upp bland de låga grå husen. Man får använda fantasin och tänka bort dagens välhållna husbestånd och tänka sig många hus gråa, förfallna och ganska ruffiga, utan alla bekvämligheter förstas. Tänk också att det lukade gödsel av alla djuren som fanns i fähusen. Alla ljuden av råmande kor, gnäggande hästar, kacklande höns och gäss. Och allt avfall som slängdes i sjön. I slutet av 1700-talet får vi räkna med lukten från trankokerierna, där den överflödiga sillen kokades och sedan slängdes i grumsedammarna. Men det var liv och fullt av folk i alla stugor och fullt med barn. Flera konstnärer har ju fångat en del av miljön från slutet av 1800-talet. Tavlor som vi har kunnat se avbildade som omslag på våra Blad. Det ser pittoreskt ut men det är svårt att helt leva sig in i den verklighet som gällde.

Inger Rudberg

FRISÖREN är proffs på ditt hår!

ANVÄND LIKADANA PRODUKTER
SOM DIN FRISÖR, PROFESSIONELLA
HÅRVÅRDSPRODUKTER FRÅN COLSIN!

COLSINS HÅRVÅRDSPRODUKTER
FINNER DU HOS DIN FRISÖR!

VASCO AB COLSIN * Tel.: 0525-325 25 - Fax: 0525-325 30

NORDHOLMS UR &

TORGET • GREBBESTAD • TEL. 0525-101 38

Etablerad 1934

GULD

ÖPPET:

Vardag...10.00-18.00

Lunch...13.00-14.00

Lördag...10.00-13.00

Välsorterad inom branschen